

Poezie v recepci studentů středních odborných škol a učilišť¹

Poetry in the reception students of secondary technical and vocational schools

Jaroslav Vala

Abstrakt: Střednímu odbornému a učňovskému školství nebývá ve srovnání s jinými typy škol věnována příliš velká pozornost. V rámci výzkumného projektu sledujícího čtenářskou recepci studentů základních a středních škol jsme se částečně zaměřili i na tento typ studentů. V příspěvku nejprve charakterizujeme tento výzkumný projekt a objasníme jeho cíle. Poté představíme výzkum recepce vybraných básnických textů studenty středního odborného učiliště. Zjišťovali jsme, zda bude výzkumná metoda založená na bázi sémantického diferenciálu schopna zachytit jejich čtenářské prožitky. Sledovali jsme rozdíly ve čtenářském přijetí jednotlivých básní, preference jednotlivých kategorií respondentů a získané výsledky jsme srovnávali s výsledky gymnazistů. Faktorová analýza potvrdila funkčnost výzkumného nástroje a získané výsledky ukazují, že studenti učiliště preferují jednoduché a pozitivně laděné básně.

Klíčová slova: recepcí poezie, sémantický diferenciál, faktorová analýza, literární výchova, gymnázium, střední odborné učiliště

Abstract: Not too big attention is paid to a secondary vocational and apprentice education comparing to other types of school. The research project monitoring the reader's reception of students at primary and secondary schools focuses partially on this type of students, as well. In the report we firstly characterize this research project and clarify its aims. Afterwards we introduce the research of reception of poetic texts chosen by secondary vocational school students. We were probing whether a research method based on the basis of semantic differential is able to capture their reader's experience. We were observing the differences in reader's reception of individual poems, preferences of individual categories of respondents and obtained results we were comparing with the results of grammar school students. A factor analysis confirmed the functionality of a research tool and the obtained results show that students of training institutions prefer simple and positively written poems.

Keywords: poetry reception, semantic differential, factor analysis, literary education, grammar school, secondary vocational school

1 Úvod

Ve srovnání s jinými typy škol nebývá střednímu odbornému a učňovskému školství věnována v pedagogickém výzkumu příliš velká pozornost. Výzkumníci většinou narážejí na nemotivované studenty, u nichž se jejich výzkumná šetření setkávají s lhostejným odmítáním. Přesto jsme se v rámci výzkumného projektu sledujícího čtenářskou recepci studentů základních a středních škol částečně zaměřili i na tento typ studentů. V příspěvku nejprve charakterizujeme realizovaný výzkumný projekt a objasníme jeho cíle. Poté představíme

¹ Článek vznikl za finanční podpory Grantové agentury České republiky (GAČR) - projekt P407/11/0594 s názvem Výzkum recepce poezie u pubescentních a adolescentních čtenářů (2011 – 2013).

výzkum recepce vybraných básnických textů studenty středního odborného učiliště (SOU). Zjišťovali jsme, zda bude výzkumná metoda založená na bázi sémantického diferenciálu (SD) schopna zachytit jejich čtenářské prožitky. Sledovali jsme rozdíly ve čtenářském přijetí jednotlivých básní i preference jednotlivých kategorií respondentů a získané výsledky jsme srovnávali s výsledky gymnazistů (GYM) získanými ve dřívějším výzkumu (Vala, 2010).

2 Výzkumné cíle projektu

Jedním z našich teoretických východisek jsou stanoviska kostnické recepční školy, která v rámci komunikačního řetězce „autor – dílo – čtenář“ soustředila svoji pozornost na čtenáře, v jehož mysl dílo nabývá tvar (Iser, 2001). Zaměřením projektu reagujeme na situaci, kdy se kvantitativní výzkumy soustředí především na vnější okolnosti čtenářské recepce, a nikoli na samotný recepční proces. Vhodné vyučování literární výchovy by mělo vycházet ze studentské reakce na text a reagovat na něj tak, aby nedocházelo k situacím, že žák spíše opakuje učitelovy názory a nezaujímá vlastní hodnotící pozici.

Záměrem projektu je získat komplexnější představu o recepčním procesu a zároveň o možnostech, jak jeho kvalitu pozitivně ovlivňovat. Zároveň usilujeme o obohacení spektra výzkumných metod uplatnitelných ve výzkumech vnímání umělecké literatury a zejména poezie. Konkrétní cíle můžeme shrnout do několika bodů:

- *Analýza čtenářského vnímání básnického textu u studentů základních a středních škol metodou sémantického diferenciálu.*
- *Komparace výsledků čtenářských preferencí různých typů poezie a mezi různými kategoriemi respondentů: podle věku, pohlaví, studijního zaměření, prospěchu, vztahu k četbě, vlastní literární tvorby apod.*
- *Vytvoření souboru efektivních vyučovacích postupů a metod vycházejících ze zážitkové pedagogiky, praktické estetiky a respektujících principy recepční estetiky.*
- *Deskripce vývoje a proměn ve vztahu k literatuře (longitudinální výzkum) u studentů osmi tříd (ZŠ a SŠ), ve kterých budou využívány výše uvedené metody. Používáme techniku paralelních skupin, výsledky experimentální skupiny srovnáváme se skupinou kontrolní ve stejném typu školy.*
- *Analýza výsledků všech provedených výzkumných měření a formulace základních vývojových tendencí v recepci poezie v závislosti na kategoriích respondentů.*

3 Design výzkumu

Pro zkoumání recepce poezie používáme metodu, kterou jsme vytvořili na bázi sémantického diferenciálu. Postupným obměňováním výzkumných škál jsme řadou dílčích šetření dospěli k takové podobě sémantického diferenciálu, která při měření projevuje dostatečnou stabilitu v nasycení jednotlivých škál příslušnými faktory: *srozumitelnost (S), hodnocení (H) a působivost (P)*.

Tabulka 1: Sémantický diferenciál pro výzkum recepce poezie

srozumitelná	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	nesrozumitelná
komplikovaná	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	jednoduchá
nechápu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	chápu
nejasná	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	jasná
odkrytá	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	skrytá
průhledná	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	neprůhledná
líbí	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	nelíbí
nečetl bych ji znovu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	četl bych ji znovu
špatná	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	dobrá
ošklivá	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	krásná
přitahuje mě	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	nepřitahuje mě
příjemná	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	nepříjemná
slabá	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	silná
hluboká	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	mělká
ostrá	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	tupá
malá	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	velká
účinná	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	neúčinná
mocná	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	bezmocná

Tato podoba výzkumného nástroje byla původně zkonstruována pro zkoumání recepce poezie u gymnaziálních studentů. Nyní ověřujeme její funkčnost i u jiných kategorií respondentů, především u žáků základních škol. Dílčí pozornost jsme však zaměřili také na studenty učňovských škol, kterým nebývá v pedagogických výzkumech věnována příliš velká pozornost.

Neutěšenou situací v učňovském školství se zabývá Katrňák (2004), který mj. analyzuje rozdíl mezi dětmi vysokoškolsky vzdělaných rodičů a rodičů dělnických profesí, jejich rozdílné hodnotové systémy i životní strategie. Základní charakteristiku učňovského školství můžeme shrnout do několika bodů:

- Škola je pro žáky nutným zlem – časté jsou předčasné odchody a vysoká školní neúspěšnost.
- Nespokojenost s vlastní školou – studentům často chybí motivace a perspektiva.
- Střídání teoretické a praktické výuky s sebou přináší problémy se systematickou přípravou.
- Nepodnětné rodinné prostředí má vliv na omezené jazykové schopnosti učňů.

Výzkum byl realizován v dubnu – květnu 2011 na vybraném odborném učilišti mezi 136 respondenty. Jednalo se o tyto učební obory: *kuchař – číšník; prodavač; cukrář; kadeřnice*.

Posuzováno bylo 8 básní (bez uvedení autora a jména):

1. P. Vergilius Maro: Často jsem... (*Písňě pastvin a lesů*, Praha 1994).
2. A. Sova: Jarní noc (*Květy intimních nálad a jiné básně*, Praha 1960).
3. A. S. Puškin: Mračno (*Lyrika II*, Praha 1956).
4. T. Tasso: Slyš, vlny šepotají (*Navštívení krásy*, Praha 1964).
5. J. Karásek ze Lvovic: Růže hřbitovů (*Ocúny noci*, Praha 1985).
6. Paní Ise: Jarní déšť (*Verše psané na vodu*, Praha 2002).
7. L. de León: Přec jeden ptáček... (*Kéž hoří popel můj*, Praha 1967).
8. V. Závada: Marnotratný kraj (*Básně*, Praha 1954).

Navázali jsme na starší výzkum mezi gymnaziálními studenty (Vala, 2010). Sledovali jsme dvě základní výzkumné otázky:

- Uplatní se výzkumná metoda na bázi sémantického diferenciálu i u studentů odborného učiliště?
Nízká čtenářská gramotnost a jazyková kompetence těchto studentů mohly způsobit nefunkčnost výzkumného nástroje. Při výzkumu se čtenářská gramotnost uplatňuje nejen při četbě posuzovaných básní, ale jde též o vnímání nuancí mezi jednotlivými adjektivy v posuzovací škále.
- Jaké jsou rozdíly ve vnímání básnického textu mezi studenty gymnázií a odborných škol (učilišť)?
Vzhledem k vyššímu stupni čtenářské gramotnosti, jazykové kompetence i čtenářské zkušenosti jsme předpokládali, že studenti gymnázia budou vykazovat vyšší skóre hodnot sémantického diferenciálu ve všech oblastech.

4 Výsledky a jejich diskuse

Prvním krokem při analýze získaných dat bylo provedení faktorové analýzy, jejímž cílem bylo ověřit funkčnost měrného nástroje a nasycenost jednotlivých škál předpokládanými faktory. Extrakce faktorů byla provedena pomocí metody hlavních komponent a bylo použito rotované řešení (varimax normalizovaný). Tento postup jsme realizovali jak pro každou báseň zvlášť, tak také pro všechny básně dohromady (počet pozorování $n = 1088$). Výsledky ukazují dostatečnou nasycenost škál příslušnými faktory, pouze škály 17 a 18 nejsou přesvědčivé a faktor působivosti má tendenci splývat s faktorem hodnocení (tabulka 2).

Tabulka 2: Faktorové náboje škál pro všechny posuzované básně

Škála	Extrakce: Hlavní komponenty Rotace: Varimax normalizovaný Označené faktorové náboje jsou >0,60		
	Faktor S	Faktor P	Faktor H
1	0,766609	0,075452	0,333994
2	0,781639	-0,094947	0,181908
3	0,755617	0,129709	0,344790
4	0,780194	0,080241	0,341738
5	0,781722	-0,065192	0,072816
6	0,742357	-0,041575	0,144894
7	0,328135	0,152365	0,758138
8	0,234015	0,181924	0,764586
9	0,279717	0,161689	0,727086
10	0,237344	0,095711	0,781029
11	0,152068	0,191970	0,786264
12	0,219814	0,026892	0,768950
13	0,007284	0,671293	0,292288
14	-0,083304	0,744180	0,093496
15	0,045905	0,750393	-0,007097
16	-0,052982	0,724792	0,064869
17	0,107026	0,544319	0,537143
18	0,119516	0,545196	0,458855

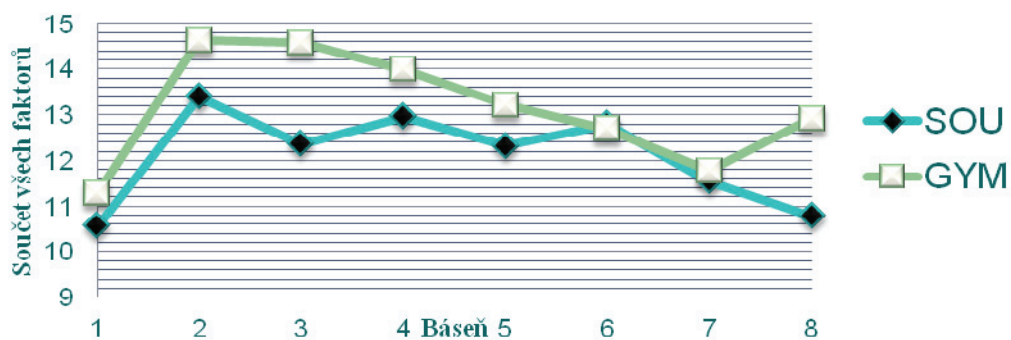
Pro srovnání výsledků (metodou Studentova t-testu) mezi gymnazisty (GYM) a učni (SOU) jsme použili Studentův t-test na hladině významnosti 0,05. Dospěli jsme k těmto závěrům:

- Gymnazisté vykazují významně vyšší *srozumitelnost* u 5 básní.
- Gymnazisté vykazují významně vyšší *hodnocení* u 6 básní.
- Gymnazisté vykazují významně vyšší *působivost* u 4 básní. Naopak studenti odborného učiliště překvapivě vykazují významně vyšší *působivost* u 2 básní (B4 a B6).

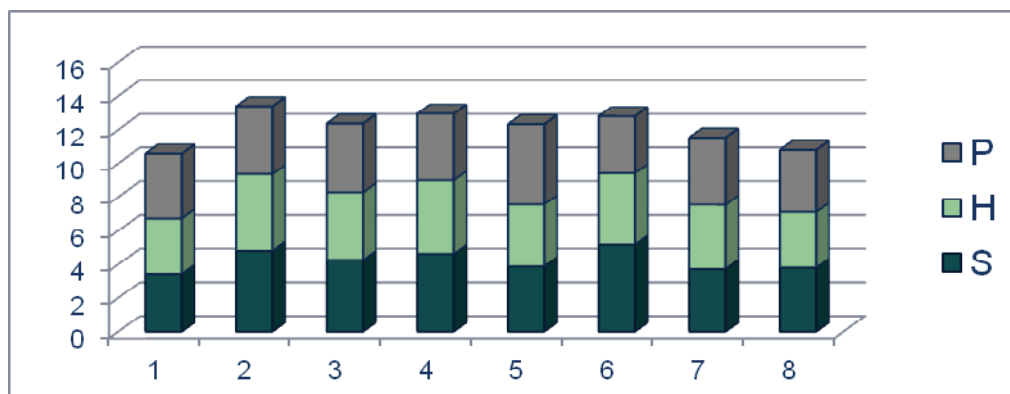
Čtenářská atraktivita básní je do značné míry nezbytná a slouží jako motivace pro další práci s daným textem. Čtenářský prožitek tak představuje vhodný odrazový můstek pro další interpretační činnost. O míře atraktivity jednotlivých básní vypovídají vždy v dílčí kategorii jednotlivé faktory: pořadí básní z hlediska jejich čtenářské úspěšnosti můžeme sestavovat podle každého faktoru zvlášť, anebo podle jejich součtu (buď dvou vybraných faktorů, nebo všech tří dohromady). Záleží na tom, jaký aspekt čtenářské přitažlivosti v danou chvíli sledujeme. Výsledky součtu všech faktorů u jednotlivých básní přináší tabulka 3, rozdíl mezi studenty gymnázií a odborného učiliště v posuzování všech osmi básní ukazuje obrázek 1. Obrázky 2 a 3 přibližují podíl jednotlivých faktorů na jejich součtu v obou typech škol.

Tabulka 3: Výsledný součet všech faktorů u obou typů škol

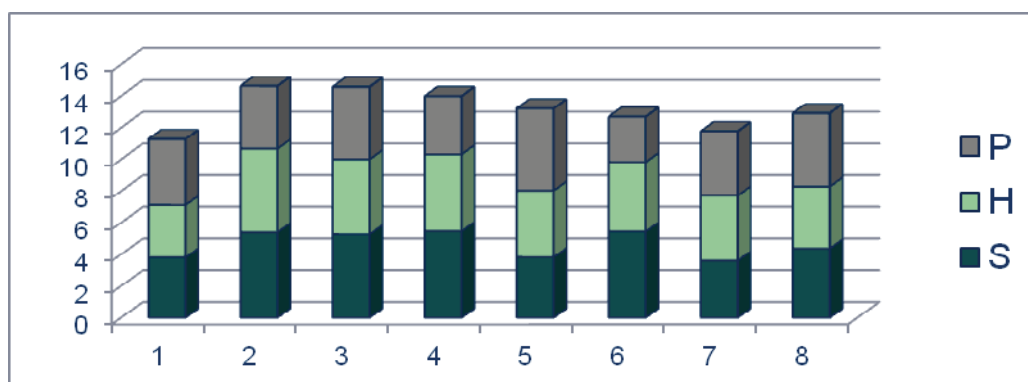
	B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	B8
SOU	10,56	13,38	12,36	12,95	12,32	12,79	11,54	10,78
GYM	11,29	14,63	14,56	13,99	13,21	12,69	11,78	12,91

Obrázek 1: Porovnání součtů všech tří faktorů u obou typů škol

Obrázek 2: Součet tří sledovaných faktorů u 8 posuzovaných básní – SOU

Obrázek 3: Součet tří sledovaných faktorů u 8 posuzovaných básní – GYM

Při srovnání výsledků obou kategorií respondentů můžeme vyvodit následující závěry:

- Studenti gymnázia podle očekávání vykazují u většiny faktorů významně vyšší skóre hodnot SD než studenti učiliště.
- Největší rozdíly se objevily u básní B3 a B8. První z nich s výrazným romantickým patosem personifikuje přírodu a přináší rozpor mezi dvěma světy: subjektivní realitou a probuzením se z ní do všednosti. Báseň B8 je odrazem civilní poezie. Autor personifikuje svůj kraj, ukazuje jej v jeho pravdivosti. Ukazuje zvláště to, co není líbivé, a zdůrazňuje sociální kontext. Tato tematika oslovila studenty učiliště podstatně méně než gymnazisty, kteří jsou schopni vnímat environmentální souvislosti a lépe vycítí intenzitu autorova sdělení.
- Nejmenší rozdíly v recepci se objevily u básní B6, pro ilustraci uvádíme její text:

Jarního deště kapičky mléčné

kanoucí po vrby větvičkách:

Nejsou to perly

navlečené

na pěti šňůrečkách?

V tomto případě dokonce studenti odborného učiliště vykazují statisticky významně vyšší skóre ve faktoru působivosti. Jejich preference této básně (a podobně i básně B7) ukazují, že sledovaní učni preferují jednoduché a pozitivně laděné texty. Nenaplnilo se tedy naše očekávání, že je více osloví poezie dekadentní a ponurá. Naopak hledají její protiklad. A pokud je taková báseň i dostatečně srozumitelná, jsou schopni se pro ni nadchnout.

5 Závěr

V realizovaném výzkumu se prokázalo, že je možné uplatnit sémantický diferenciál i na středním odborném učilišti a navzdory nižší jazykové kompetenci respondentů. Oproti studentům z gymnázia vnímají básně v součtu všech faktorů méně pozitivně, avšak u některých z nich vykazují statisticky vyšší skóre ve faktoru působivosti. Častou oboustrannou rezignací ve vztahu učitel x student x literatura je možno měnit, jen je třeba zbavit se zaběhnutých představ o tom, co „se musí“ se studenty ve škole probrat. Za žádoucí považujeme práci s jednoduchými básnickými a písňovými texty a jako užitečné se ukazuje i rozvíjení vlastní literární tvořivosti studentů. Neměli bychom zapomínat na to, že většina těchto studentů se rekrutuje z řad neúspěšných žáků základní školy, na které jejich učitelé rezignovali a příliš se o ně nezajímali. Nezbytným faktorem pro efektivní výuku je čistě lidský vztah k těmto studentům a jejich možnost zažít úspěch.

Literatura

- Iser, W. (2001). Apelová struktura textů. In M. Červenka (Ed), *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické recepci estetiky* (pp. 39–61). Brno: Host.
- Katrnák, T. (2004). *Odsouzení k manuální práci*. Praha: Slon.
- Vala, J. (2010). Poezie z pohledu adolescentních čtenářů. *Česká literatura*, 58(3), 346–369.

Kontakt

Mgr. Jaroslav Vala, Ph.D.
Katedra českého jazyka a literatury
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
jaroslav.vala@upol.cz